

Martin Kmetec

Prevajanje znanstvenih in filozofskih del v arabščino v prvih stoletjih islama

Translation of Scientific and Philosophical Works into Arabic in the First Centuries of Islam

Povzetek: Razprava prikaže zgodovinski proces prevajanja, ki so ga uresničili asirski kristjani v prvih stoletjih islama. Zgodovinsko dejstvo je, da so kristjani že od prvih stoletij širili grški jezik, kulturo in znanosti v Siriji in Mezopotamiji. V šolah, kot sta Edesa in Nisibe, pa tudi v samostanih, ki so bili središča znanosti tistega časa, so razen teologije učili še druge znanosti: medicino, astronomijo in matematiko. Muslimanski vladarji so čutili potrebo po znanostih, ki so jih našli v krščanski kulturi, zato so uvedli proces prevajanja v arabščino, ki se je najprej vršilo iz asirskih prevodov in šele potem iz grških originalov. To delo prevajanja, kakor tudi prepletenost kultur v procesu učenja, je primer sožitja med različnimi kulturami in religijami, ki more biti model srečanja oziroma dialoga med religijami in različnimi kulturami v današnjem globaliziranem svetu.

Ključne besede: jezik, grščina, asirščina, arabščina, krščanstvo, islam, kultura, učenje, znanost, šola

Summary: *The paper explores the historical process of translation, which was conducted by Assyrian Christians in the first centuries of Islam. Greek language, culture and sciences were spread in Syria and Mesopotamia from the first centuries onward by Christians who lived there. In Christian monasteries and learning centers like Edessa or Nisibis theology and other sciences, such as medicine, astronomy, and mathematics were taught. In light of Christian science, education and culture, Islam rulers also perceived the need for sciences. This is why they engaged in the process of translation into Arabic. First translations into Arabic were produced from the existing Syriac translations and only later translations were made from Greek originals. This work of translation as well as the process of learning is the example of coexistence of different cultures and religions, which can be the model for encounter or dialogue between religions and different cultures in the global world.*

Key words: *language, greek, syriac, assyrian, arabic, christianity, islam, culture, learning, science, school*

Uvod

Skozi vso zgodovino človeštva odkrivamo vplive ene civilizacije oziroma kulture na drugo. Eden od temeljnih stikov med kulturami je prevajanje, saj je jezik temeljno, čeprav ne edino orodje komunikacije, ki ga ima vsako ljudstvo, narod ali družbena skupina. Prevajanje pomeni prenos idej, znanja in izkustva ene kulture v svet druge, zato se kulture med seboj bogatijo s tem, kar je prek jezika sporočeno drugi kulturi ali družbeni skupini. Če gledamo na zgodovino vzhodnega krščanstva v prvih stoletjih, moremo spoznati, da je bila povezanost med različnimi Cerkvami možna preko prevajanja in da so nesporazumi in nasprotja v zvezi s pravovernostjo nastajali na področju terminologije oziroma prevajanja.

Mesto Aleksandrija je bilo ustanovljeno leta 323 pred Kristusom in je že na samem začetku postalo središče helenističnih študij in drugih znanosti (O'Leary 1976). Tako kot krščanski spisi, so se dela s področja filozofije, medicine, matematike in astronomije v času zgodnjega krščanstva prenašala po šolah in samostanih na Vzhodu, in sicer v asirskih prevodih (Salama-Carr 1993). Razen Aleksandrije je bila tudi Antiohija sedež krščanske misli, ki se je spravila z grško filozofijo, krščanstvo pa je postalo v določenem smislu njen prenosnik, kar se kaže v procesu prevajanja znanstvenih in filozofskih del, in sicer najprej v asirščino in potem v arabščino.

Islam se je pojavil v 7. stoletju, in sicer po tem, ko je bilo krščanstvo na celem Bližnjem vzhodu že razširjeno, čeprav so ga pretresale različne krize, predvsem spori v zvezi s pravoverjem, pa tudi kulturna nasprotja, ki so izhajala iz pripadnosti različnim jezikovnim skupinam, h katerim so pripadali kristjani. Razen tega so imele velik vpliv na razvoj krščanstva v Mali Aziji in Mezopotamiji pogoste vojne med bizantinsko vojsko in perzijskimi Sasanidi. Arabski osvajalci so s pomočjo natančne selekcije asimilirali kulturno in civilizacijsko dediščino Bizantinskega imperija in jo na različnih področjih prenesli v svoj pravni, religiozni in miselni sistem. Kanal, po katerem so muslimani prišli do grške dediščine, so bili v največji meri kristjani, ki so pripadali različnim Cerkvam. Ko so muslimani osvojili Bližnji in Srednji vzhod, so na tem področju obstajale Melkitska cerkev kalcedonske veroizpovedi, Nestorijanska in Jakobitska

cerkev (Gardet in Anawati 1970, 193).¹ Kristjani vseh treh Cerkev so prispevali svoj delež k prevajanju znanstvenih oziroma filozofskih del v arabski jezik (195–196).

V času, ko je nastal islam, je krščanstvo že izoblikovalo svojo teologijo v delih svetih očetov, kljub temu da so herezije krščanski nauk popačile. Drugo dejstvo, ki ga je potrebno upoštevati, pa je, da je krščanski nauk kot tak imel določen vpliv na nauk islama (O'Leary 1976). Islam namreč ni mogel nastati iz nič, razen tega pa se muslimani sami sklicujejo na dejstvo, da je islam zadnja od treh abrahamskih veroizpovedi. Velike krščanske dogmatske kontroverze so gotovo imele svoj delež pri oblikovanju islamskega nauka (O'Leary 1976).² Med številnimi kulturnimi in miselnimi vplivi (Corbin 1987, 23), ki so sooblikovali islamsko filozofsko tradicijo, je bila razen perzijske in indijske misli predvsem grška filozofija, ki jo je na področju osvojenih teritorijev gojilo ortodoksno in heterodoksno krščanstvo. V srečanju islama s krščanstvom se je v islamu pojavila potreba po apologetiki, da bi se muslimani mogli na zadovoljiv način zagovarjati pred neverniki. Tako je nastala islamska znanost – *kalam*,³ ki je rezultat zgodovinskega, političnega in družbenega razvoja islama po eni strani, po drugi strani pa jo je oblikovala znanost filozofije, predvsem aristotelizem. Osnova vsakršnega teološkega razmišljanja v islamu pa vsekakor ostane Koran in Suna.⁴

¹ V pričujoči razpravi nimam namena razlagati nauka in teritorialne razširjenosti teh Cerkev. Vsekakor gre za zapleteno zgodovino vplivov in razdeljenosti med kristjani, ki je povezana s političnimi stališči v odnosu do oblasti v Bizancu.

² V ranem obdobju islama so obstajale tudi kontroverze z muslimani in njihovim učenjem. Sv. Janez Damaščan je avtor dela *Disputatio Christiani et Saraceni*, ki dokazuje, da je obstajala določena svoboda misli in da so si kristjani dovolili kritizirati islam. Ravno tako je tudi Theodorus Abucara (u. 826), učenec sv. Janeza Damaščana, zapustil dela, v katerih polemizira z učenjem muslimanov.

³ Znanost *kalama* se lahko s krščansko teologijo primerja le do določene mere. Primernejše ime zanjo je dialektična teologija oziroma teozofija. Izraz *kalam* pomeni »beseda«, *mutakallim* pa je tisti, ki se pogovarja, razpravlja o določenem problemu. Izraz je postal uporabljan na splošno za vse, ki so za predmet svojih diskusij jemali nauk in verska učenja – resnice, ki presegajo razum in možnost razprave – ter jih spreminjali v predmet razprave, se pogovarjali o njih in jih dokazovali, da bi jih naredili sprejemljive mišljenju. Vendar *kalam* kmalu postane sinonim ortodoksije in predstavlja uradno disciplino razlaganja vsebine vere (Goldziher 1981, 85).

⁴ Izročilo o življenju, dejanjih in besedah preroka Mohameda; v arabskem originalu »Sunna«. Menim, da natančna transkripcija ne povzroča težave slovenskemu izgo-

Prebivalstvo Bližnjega vzhoda in Mezopotamije (področje današnje Sirije, Iraka in deloma tudi Irana) je bilo semitskega – asirskega porekla; asirski jezik, ki se je razvil iz aramejskega jezika,⁵ je bil pogovorni jezik, zato je tudi Cerkev ohranjala liturgijo in nauk v asirskem jeziku, to pa je bilo temeljni razlog za številne prevode teoloških in filozofskih del v asirski jezik. Velik proces prevajanja se začne v 4. stoletju, ko je nastal tudi prevod Svetega pisma – *Pešita*.⁶ Pri tem je pozneje čutiti tudi ideološki razlog, ki je obstajal v protihelenistični drži; ta pa je imela svoj izvor v kontroverzi med asirsko govorečimi kristjani in grško govorečimi kristjani, ki so bili kalcedonske veroizpovedi in so bili zvesti Bizancu (Ciancaglini 2001). Prevajanje grških besedil v asirski jezik je bilo potrebno za preprosto ljudstvo, med tem ko so menihi in duhovniki poznali grški jezik. Za razliko od Sirije, študenti teologije v Perziji niso poznali grščine in ker se je pouk teologije na tem področju vršil v asirskem jeziku, je bilo prevajanje potrebno (Zia 2010). Večina prevedenih del je bilo teološke narave, in sicer so prevajali spise svetih očetov, kot so: aleksandrijski škof Atanazij, Bazilij, Janez Zlatousti, Greorij iz Nise in drugi. Obstajali so stiki med mezopotamskimi kristjani in Cerkvijo v Kapadokiji (Cesareja), ki je doživljala svoj razcvet, ta se kaže v liturgiji, katere avtor je sv. Bazilij (O’Leary 1976).

Grška kultura je prodrla globoko v asirsko okolje in je imela na Asirce močan vpliv tudi v obdobju protibizantinskih teženj. V velikem delu Mezopotamije je bil grški jezik razširjen ravno tako kot materni jezik Asircev, in sicer je bil jezik trgovanja, uporabljal se je v študiju teologije; grščina je ostala jezik administracije na tem področju tudi po arabski osvojitvi (640), vse dokler kalif Abd al-Malik ni predpisal uporabe arabščine (Ciancaglini 2001). Prevajanje del iz grškega v asirski jezik

voru in da ne bi bilo potrebno uvažati izrazov iz bošnjaškega jezika, kajti tudi ta je sprejel že deloma preoblikovane izraze iz turščine.

⁵ Aramejščina je jezik, ki se je uporabljal na področju Sirije in Mezopotamije in se je zaradi velikosti teritorija, na katerem so ga uporabljali, izoblikoval v različna narečja. V poznejših časih se je aramejsko narečje (oziroma skupina narečij), ki so se izoblikovala med krščansko populacijo v Siriji in Mezopotamiji s središčem v Edesi, razvilo v enoten jezik in postalo poznano kot asirski jezik. Ta jezik je bil glavni prenosnik, po katerem je grška kultura prešla med ljudstva Bližnjega vzhoda (O’Leary 1976).

⁶ *Pešita*: Zdi se, da so bila asirska besedila Svetega pisma v rabi že v 3. ali 4. stol., čeprav nekateri menijo, da naj bi prevod nastal v 5. stoletju.

je mogoče razdeliti na tri obdobja (Zia 2010),⁷ od katerih se prvi dve nanašata na obdobje pred islamsko osvojitvijo; gre za prevode v asirski jezik, tretje obdobje prevajanja, ki vključuje tudi arabščino, pa spada v čas dveh velikih dinastij Omajadov in Abasidov.

1. Prvo obdobje prevajanja

Prevajanje v asirski jezik je vezano na šole, ki so bile ustanovljene v krščanskih središčih, kot sta bili Aleksandrija in Antiohija.

(a) Prva teološka šola v mestu Nisibe⁸ je bila ustanovljena kmalu po Nicejskem koncilu (325), in sicer je šolo ustanovil škof Jakob za vzgojo duhovnikov, pa tudi s ciljem, da bi širil grško kulturo med kristjani, ki so govorili asirski jezik. Pouk je bil v asirskem jeziku. Učitelj na tej šoli je postal prezbiter Efrem Asirski (306–373), ki je bil rojen v tem mestu; bil je mojster v teologiji in je pridobil šoli slavno ime. Znan je po svojih teoloških in duhovnih spisih. Šola je delovala dokler niso leta 363 Perzijci osvojili teritorija, ki je bil pred tem od leta 298 pod oblastjo Rimskega imperija (O’Leary 1976). Efrem je skupaj z učenci odšel v Edeso. Naslednja šola v mestu Nisibe je bila ustanovljena šele potem, ko je bila ukinjena šola v Edesi sredi 5. stoletja.

(b) V Edesi⁹ je tako leta 363 nastala šola, ki je dobila ime »Perzijska šola«; pod pokroviteljstvom patriarha Jakoba jo je ustanovil sveti Efrem (Yusif 2007, 46–51). Pozneje, nekje v prvi polovici 4. stol., je voditelj šole postal Qiyore, za njim pa leta 373 Narsaj (399–503). Učenci so se razen teoloških predmetov in pridiganja učili astronomije, zgodovine in filozofije. (47) Pouk na tej šoli je potekal v asirskem jeziku (O’Leary 1976). Na njej so prevajali teološka dela; eden od najpomembnejših avtorjev, ki so ga prevajali, je bil Teodor iz Mopsuestije (Yusif 2007, 47).

⁷ V razdelitvi pravajanja v asirščino oziroma arabščino na tri obdobja sledim Djamilah Zii; po naenostavnejši logiki bi jo lahko razdelili tudi na dve obdobji: prevajanje pred islamom in prevajanje po islamski osvojitvi. Prevajanje pred islamom se vrši iz grščine v asirski jezik, med tem ko se prevajanje po islamu vrši po eni strani iz grščine v asirski jezik, po drugi strani pa v arabščino.

⁸ Nisibe: danes Nusaybin v Turčiji.

⁹ Edesa: danes Şanlı Urfa v Turčiji. Tam je že v prvih stoletjih krščanstva obstajala slovita šola.

V Edesi, ki je bila pod vplivom aristotelske antiohijske šole, se je začelo tudi prevajanje grških filozofskih del v asirski jezik (Corbin 1987, 24). Poleg velikega prevajalca te šole Hibasa je potrebno še posebej omeniti filozofa in prevajalca Probo (Yusif 2007, 52–55).¹⁰ Tudi zanj je bilo značilno, da je po Aristotelu raziskoval logiko in silogizem. Smemo trditi, da sta bila Hibas in Proba začetnika prevajanja grške misli v asirski jezik. Prvo obdobje prevajanja v asirski jezik se je torej začelo v Edesi sredi 4. stoletja; obstaja veliko dokumentov o prevajalskem delu iz grščine v asirski jezik, ki je bilo uresničeno v tem obdobju (O’Leary 1976).¹¹

Šolo je zaradi nestorijanskih nauk leta 498 ukinil bizantinski cesar Zenon (Corbin 1987, 24). Zagovorniki nestorianizma so se zatekli v Nisibe, kjer je bila ustanovljena nova šola in tam se je prevajanje nadaljevalo (O’Leary 1976).

2. Drugo obdobje prevajanja

Drugo obdobje prevajanja je trajalo od začetka 6. stol. pa vse do obdobja, ko so muslimani osvojili del Perzije in vzhodne province Rimskega cesarstva (Zia 2010). To obdobje prevajanja je vezano na mesto Nisibe, in sicer na drugo šolo. Prvo smo že omenili zgoraj.

Metropolit mesta Nisibe, Bar Sawma, ki je zagovarjal nestorianizem, je povabil Narsajo, da ustanovi šolo v njegovem mestu (Yusif 2007, 68–70; O’Leary 1976). Narsaj je pripravil vse, kar je bilo potrebno, in ko je leta 496 pripravil tudi pravila, se je delovanje šole začelo; šola je delovala še nekaj časa po tem, ko so mesto osvojili muslimani (Yusif 2007, 65–74). V drugem obdobju, ki ga predstavlja šola iz Nisiba, je bilo objavljenih veliko filozofskih del, ki so jih napisali kristjani, med njimi je bil najpomembnejši pisec Sergius al-Ras Eini (u. 539), ravno tako pa so bila prevedena dela grške filozofije. Seveda to ni edina šola, ki je delovala v tem času; naj omenim še šoli Dayr-Qoni in Seleukeia-Ctesiphon (74–81). Obenem pa je potrebno dodati, da se vse te šole niso ukvarjale samo s prenašanjem znanosti, pač pa da so tudi silovito zagovarjale nestorianizem (81). Šola za medicino, astronomijo in filozofijo je obstajala

¹⁰ Proba je bil iz Antiohije, živel v 5. oz. 6. stoletju ter prevedel in komentiral različne dele *Organona*.

¹¹ Med drugim obstajajo dokumenti o prevodu Porfirijevega *Isagoge* in Aristotelovih del *Hermeneutica* ter *Analytica priora*.

tudi v Žundišapuru (Gundeshapur) v Perziji, in sicer med leti 531 in 579; ustanovil pa jo je sasanidski kralj Khosro 1. Anuširvan; na tej šoli so poučevali asirski kristjani (Corbin 1987, 24).¹² Znanje se je preneslo iz Edese preko perzijske meje v Nisibe in se od tam širilo v nestorijanskem okolju ter tako prišlo do Arabcev (O'Leary 1976).

Ločitev Nestorijanske cerkve od »kalcedoncev« je bila zapečateneta leta 498 (v 27. letu vladanja perzijskega kralja Pherosa). Nestorijci iz Nisiba in njihovi nasledniki so se še vedno sklicevali na Antiohijsko šolo, med tem ko so se jakobiti iz Sirije in Egipta sklicevali na Aleksandrijsko šolo (Gardet in Anawati 1970, 200). Razgibana zgodovina šolstva v omenjenih stoletjih kaže, da je šlo za neprenehni prenos znanja iz ene družbene oziroma religiozne skupine v drugo. Posredovalci tega znanja pa so bili v veliki večini asirski kristjani, in sicer s pomočjo poučevanja in prevajanja.

3. Tretje obdobje prevajanja

Po letu 622 se je prevajanje v asirski jezik nadaljevalo,¹³ istočasno pa se je začelo obdobje prevajanja iz asirščine oziroma grščine v arabščino; to je tretje obdobje, ki se začne po tem, ko muslimani osvojijo omenjene teritorije. Deli se na dve področji: prevajanje za potrebe kristjanov samih ter prevajanje po naročilu muslimanskih vladarjev in voditeljev (Zia 2010).

(1) Prvo področje prevajanja, ki ga nadaljujejo kristjani, se nanaša na prevajanje znotraj potreb krščanskega dogajanja, neodvisno od muslimanov. Eno od središč prevajanja je bil jakobitski samostan Kennesrin (Yusif 2007, 103).¹⁴ Ta samostan je kasneje postal središče, v katerem so se preučevala dela v asirskem in grškem jeziku; poučevali pa so tudi Aristotelovo filozofijo (103). Eden izmed učencev tega samostana, Jakob iz Edese (633–708) (De Boer 1960, 11.14), ki je študiral v Ale-

¹² S tem v zvezi je potrebno je omeniti, da je leta 529 bizantinski cesar Justinian zaprl šole v Atenah in da so filozofi (neoplatoniki), ki so tam poučevali, zbežali v Perzijo in pri njem našli zatočišče (O'Leary 1976); to pomeni, da je znanje grške civilizacije tudi na ta način prešlo na to akademijo; od tod pa kasneje v Bagdat.

¹³ Leto Mohamedovega izgnanstva. Mohamed se iz Meke zateče v Yathrib, poznejšo Medino. To je postalo prvo leto islamskega štetja.

¹⁴ Jakobiti, oziroma monofiziti so razvijali svojo znanost v okviru samostanov in ne v šolah, zato tudi niso bili v stiku z Arabci v isti meri kot nestorijanci.

ksandriji, je poučeval filozofijo, teologijo, zgodovino in geografijo ter napisal med drugim tudi filozofski slovar *Enbiridion* (Yusif 2007, 105) in slovnico asirskega jezika z naslovom *Gramatika Mezopotamskega jezika* (104). Tudi rokopis Aristotelovih *Kategorij*, prevedenih v asirski jezik, naj bi pripadal Jakobu iz Edese (105). Iz povedanega je jasno, da je imel v svojem času velik vpliv na cerkveno dogajanje, istočasno pa na prevajanje, ki je sledilo po naročilu Abasidov. Med prevajalci zgodovina omenja tudi Jurija, ki so ga imenovali »Arabski škof« (u. 724) (Corbin 1987, 24).

(2) Obdobje po muslimanski osvojitvi (640) časovno delimo na obdobje Omajadov (661–750) in obdobje Abasidov (750–1258).

(A) Muslimani so odkrili kulturno bogastvo področij, ki so jih osvojili, tako v Perziji kakor na drugih področjih, kjer so živeli asirski kristjani. Po osvojitvi širnih teritorijev so morali najprej vzpostaviti administracijo in urejanje javnih zadev, da bi mogli vladati nad ljudstvi, ki so si jih podredili v izredno kratkem času. Osvojili so svet, ki je bil pod Rimljani organiziran s pomočjo prava in visoko razvite administracije. Prvih 20 let po vzpostavitvi oblasti v Siriji so registre še vedno ohranjali v grškem jeziku, civilne zadeve pa so bile skoraj izključno v rokah kristjanov (O’Leary 1976). Sv. Janez Damaščan, ki je bil rojen v Damasku leta 675, je živel pod vladanjem Omajadov. Njegov oče naj bi bil voditelj krščanske skupnosti, odgovoren za pobiranje davka nemuslimanov (žizja) ter ostalo administracijo (O’Leary 1976); za časa kalifa Abd al-Malika je opravljal celo službo ministra za finance (Gardet in Anawati 1970, 201). To pomeni, da so kristjani v prvih desetletjih islamskega vladanja imeli tudi pomembno vlogo v administraciji islamske države. V Damasku, ki je bil intelektualno žarišče islama v omajadskem obdobju, je za vladarja Amiri Halid b. Yazida (u. 704) različna dela prevajal krščanski menih (De Boer 1960, 16; Goldziher 1981, 81). Šele ko je uradni jezik postala arabščina, je asirski jezik izgubil svoj pomen v javnosti; izrinjen je bil v samostane in cerkve, kjer so ga uporabljali v liturgiji (Zia 2010).¹⁵

¹⁵ Kljub temu pa je asirski jezik še vedno živ na omejenih področjih in ga asirsko pravoslavni kristjani in kaldejci govorijo v svojem okolju, čeprav v zelo omejenem obsegu. Zaradi preganjanja, ki ga kristjani doživljajo, zapuščajo svojo tisočletno domovino Irak in Sirijo, zato se zdi, da bo tudi asirski jezik popolnoma izginil izmed živih jezikov.

(B) Nova doba na področju prevajanja se je začela, ko so se abasidski kalifi začeli zanimati za znanje na področju medicine, astronomije in drugih znanosti, ki je obstajalo v asirskih in grških zapisih.¹⁶ Prevajanje filozofskih del se je začelo po tem, ko si je prevajanje medicinske in astronomske literature že utrlo pot (Zia 2010). V 8. stoletju je bilo poučevanje filozofije v rokah asirskih kristjanov, ki so bili v prvi vrsti zdravniki in ki so začeli na pobudo kalifov prevajati grške spise v arabščino (El-Ehwany 1988, 427), kajti večinoma so poznali tri jezike: grščino, asirščino in arabščino (Zia 2010). V razlagi Korana, ki ima svoj začetek v ranem islamu, je potem prihajalo do določenih vprašanj, ki bi jih bilo potrebno reševati z dosledno logiko. Vedeli so, da imajo kristjani visoko kulturo in trdne osnove za argumentirano razmišljanje (Watt 2004, 77), zato so čutili potrebo, da se tudi v islam uvede filozofska metodologija, ki bi pomagala razvijati razlago islama in teološko znanost; gre predvsem za logiko, ki kot temeljno orodje služi apologetiki (Thillet 1978). Pri tem so videli, da bi jim koristila predvsem dela Aristotela. Yahya al-Bitriq (770–830), poznan tudi pod imenom Patricius, je prvi prevajal v arabščino grške filozofe (Aristotel, Platon), čeprav je raje prevajal medicinska dela.¹⁷ Ti prevodi so bili potem pregledani in popravljeni v teku 9. stoletja (Zia 2010). Od 8. do 10. stoletja je bil iz asirskega jezika v arabščino preveden velik del grške filozofije in tako je islam prišel v stik z grško filozofijo.

Abasidi so prišli na oblast leta 750. Al-Mansur Abu Ža'far (754–775), ustanovitelj mesta Bagdad (765), kjer je bil potem sedež dinastije, je ustanovil šolo medicine (Zia 2010; Yusif 2007, 115–116). Na svoj dvor je povabil tudi astronome oziroma astrologe ter druge strokovnjake tedaj obstoječih znanosti. On je ravno tako naročil prevajalcem, ki so bili kristjani, da prevedejo iz grščine v arabščino tista filozofska dela, ki so že bila prevedena v asirski jezik; ravno tako je zahteval, da se dela Aristotela ponovno preučijo (O'Leary 1976).¹⁸ Kalif Harun al-Rašid (786–809) je ustanovil knjižnico, ki jo je vodil Yahya ibn Massuyeh

¹⁶ Odkritja znanosti, kot je astronomija in medicina, so bila sprejeta tudi z Daljnega vzhoda (Indija, Kitajska).

¹⁷ Med drugim je prevedel Platonovo delo *Timaeus*, kar nekateri smatrajo kot njegov najpomembnejši prevod.

¹⁸ Potrebno je dodati, da je bil Aristotel v asirskem izročilu interpretiran v luči neoplatonizma in da se je ta vpliv poznal tudi pozneje v arabski – islamski filozofiji.

(777–857), njegov osebni zdravnik, poznan pod imenom Janez Mesue; bil je eden najbolj blestečih znanstvenikov svoje dobe (Yusif 2007, 135–137; O’Leary 1976). Harun al-Rašid mu je zaupal tudi prevajanje starih knjig, ki so vsebovale medicinsko znanost. Naj dodamo še, da je bilo 9. stoletje obdobje najbolj intenzivnega prevajanja del s področja matematike: med drugimi sta bila prevedena Evklid in Arhimed. Vzporedno z drugimi znanostmi je grška misel igrala pomembno vlogo tudi na področju pravne presoje, in sicer so se islamski pravniki zanimali za rimsko pravo, ki vsebuje elemente iz filozofije stoikov (O’Leary 1976).

Kalif Ma‘mun (813–833)¹⁹ je prevajalski dejavnosti dajal velik pomen, zato jo je institucionaliziral (Watt 2004, 73). Vzgojen je bil v helenističnem duhu in je podpiral mu‘tazilitsko filozofsko šolo, ki je bila osnovana na racionalni misli in si je prizadevala, da bi spravila nauk islama in filozofijo (O’Leary 1976). Leta 832 je kalif Ma‘mun ustanovil »Šolo modrosti« (*Bayt al-hikma*) (Yusif 2007, 132),²⁰ v kateri je bil med vodilnimi izvedenci v različnih znanostih prevajalec Yahya ibn Massuyeh (135–137). Iz te šole izhaja Hunayn ibn Ishaq (808–873), poznan pod imenom Johannitius, ki je najslavnejši prevajalec grških del v asirščino in arabščino (140–149; Corbin 1987, 25). V tem obdobju so sistematično zbirali in prevajali najpomembnejša znanstvena dela, napisana v grškem jeziku, ki so jih prinašali s področja Bizantinskega cesarstva. Leta 819 je kalif Ma‘mun poslal delegacijo v Bizanc z naročilom, da najdejo in kupijo stare grške spise in ta se je vrnila otovorjena z zbirko številnih pomembnih rokopisov (Thillet 1978). Delegacijo naj bi vodil Yahya ibn Massuyeh (Yusif 2007, 135).

Obstajala je prava prevajalska delavnica, ki je imela svojo ekipo in je prevajala različna dela iz asirščine in grščine v arabščino. Grška filozofska dela so prevajali najpogosteje iz asirskih prevodov (Corbin 1987, 25), prevajalci, ki so dovolj poznali grščino, so prevajali iz grščine v arabščino. Hunayn je dobro poznal grščino, asirščino in arabščino, tako je mogel tudi primerjati besedila in soditi o kakovosti predhodnih prevodov

¹⁹ Sin kalifa Harun al-Rašida.

²⁰ Nekateri smatrajo, da je leto ustanovitve »Šole modrosti« 820. To je bila ustanova, ki je imela za nalogo prevajanje del, napisanih v različnih jezikih, kot napr. kitajščina, indijski jeziki, perzijski jezik in predvsem asirščina in grščina.

(O'Leary 1976). Napisal je tudi svoja dela.²¹ Nekatere arabske verzije so bile predelane v različnih revizijah, ne le s stališča grškega pravopisa temveč tudi zaradi tega, ker so v asirskem ali grškem originalu obstajale različne kopije (Thillet 1978). Prevodi, ki so nastali na podlagi boljših grških rokopisov, so bili tudi kvalitetnejši (O'Leary 1976).

Hunayn in njegovi sodelavci so prevedli številne pomembne avtorje, med njimi: Galen in Hipokrat; Aristotel (*Logika* – delo je poznano tudi pod imenom *Organon*), Platon (*Dialogi* in *Republika*), Porfirij in Evklid (Zia 2010; Salama-Carr 1993; O'Leary 1976). Zaključiti moremo, da je v prevajanju in asimilaciji grškega znanja imel Aristotel prvo mesto: dela, kot so *Logika*, *Fizika*, *Metafizika* in *Retorika*, so tako postala dostopna v arabskem jeziku. Vsa tehnična terminologija arabske teologije in filozofije je bila tako izdelana v obdobju 9. stoletja (Corbin 1987, 25). Gotovo je, da se je prevajanje nadaljevalo tudi v poznejših obdobjih, pri tem pa je treba opozoriti, da bodo prevedeni pojmi, prenešeni iz grške filozofije, imeli svojo lastno pot, kajti arabski filozofi niso poznali grščine.

Zgodovina prevajanja tako kaže, da je bilo krščanstvo posrednik grške filozofije in obstoječih znanosti islamu (Ülken 1983, 1). Preko arabskih prevodov je Aristotel imel vpliv na mu'tazilitsko šolo; na oblikovanje islamske teologije (*kalam*); na filozofe al-Kindija, al-Farabija, Aviceno in druge. Eden od dokazov za ta kulturni vpliv, ki se je vršil preko kristjanov, je prednost, ki so jo muslimani dajali Aristotelu, čeprav so bili tako Platon kakor tudi neoplatonika Porfirij in Proclus dovolj poznani; namreč tudi asirsko izročilo je dajalo prednost Aristotelu. (Thillet 1978) Eden od primerov, ki kaže na vpliv krščanske misli na islam, je tudi dvom o dokončni in totalni predestinaciji, ki je v islamsko razmišljanje prišel iz krščanstva, saj je v tem času krščanstvo še vedno bilo miselno okolje islama, in sicer se je o tem vprašanju razpravljalo v vzhodnem krščanstvu (Goldziher 1981, 81). Ta vpliv, ki je tudi doprinesel k nastajanju islamske teologije (*kalam*), je na tematski osnovi obširno prikazal H. A. Wolfson (Wolfson 2001).

²¹ Drugi slavni prevajalec iz tega obdobja, ki je imel toliko znanja kot Hunayn, je Qosta ibn Luqa, rojen v Baalbeku (današnji Libanon). Po rodu je bil najbrž grškega porekla; bil je poznavalec medicine, astronomije in filozofije (Corbin 1987, 25).

Sklep

Prevajanje kristjanov z Vzhoda v ranem obdobju abasidske vladavine, je omogočilo muslimanom, da so prišli do del grških znanstvenikov in filozofov. S pomočjo besedil, do katerih je arabski svet prišel preko prevajanja, je grška filozofija vplivala na oblikovanje znanosti v islamu (Gardet in Anawati 1970, 195). Ravno tako pa je to dejstvo pripomoglo, da so velika filozofska dela grške klasične filozofije, predvsem Aristotela, pozneje v srednjem veku prišla v Evropo. Prevajanje grških del v arabščino je prispevalo k diferenciaciji in organizaciji človeškega znanja nasploh. Potrebno je poudariti, da Arabci niso samo sprejemali znanosti, pač pa so jih tudi razvijali in potem bogatili druge.

Vsakikrat, ko so se muslimani oddaljili od splošne človeške dediščine, ki so jo sprejeli, so zašli v skrajnost in nasilje. To velja tudi za današnji čas. Če danes džihadisti Islamske države rušijo vse, kar so druge civilizacije pred islamom in zunaj islama uresničile, je to samo zato, ker zanikajo vrednoto človeškega dostojanstva, možnost občečloveškega prizadevanja za resnico, in sicer z ideologijo, ki trdi, da je samo islam mera človeškega bivanja. Postavljamo si vprašanje: ali bo v novem družbenem redu, ki bo nastal po dolgotrajni vojni v Iraku in Siriji, v teh deželah še prostora za kristjane? Ali bodo imeli svobodo, čeprav omejeno, kakor so jo imeli v preteklih obdobjih?

Človeško znanje ni last ene družbene skupine ljudi, ene religije, pripada celotnemu človeštvu. Mir med narodi in družbenimi skupinami je mogoč le, če se bo poznavanje občečloveških vrednot, kakor jih odkrivajo znanost, literatura, umetnost in filozofija, širilo preko meja pripadnosti tej ali oni družbeni skupini in bogatilo tudi religije. Nihče ne more smatrati, da je v posesti resnice in da se od drugih nima kaj naučiti. Jezik kot sistem je po Wittgensteinu model vsakega miselnega sistema, ravno tako religijskega. Dejstvo, da so »pravila igre« v enem ali drugem sistemu doktrine različna, nikakor ne more biti razlog za to, da je nekdo, ki ima drugačno prepričanje in drugačno versko prakso, manjvreden.

Reference

- Ciancaglini, Claudia.** 2001. Traduzioni e citazioni dal greco in siriano e in aramaico. V: *I Greci. Storia Cultura Arte Società* 3. https://www.academia.edu/3644725/Traduzioni_e_citazioni_dal_greco_in_siriano_e_in_aramaico (pridobljeno 3. oktobra 2016).
- Corbin, Henry.** 1987. *Historija islamske filozofije I-II*. Sarajevo: Veselin Masleša – Svetlost.
- De Boer, T. J.** 1960. *İslamda Felsefe Tarihi* [Zgodovina filozofije v Islamu]. Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.
- El-Ehwany, Ahmed Fuad.** 1988. Al Kindi V: M. M. Sarif, ur. *Historija Islamske filozofije I*. Zagreb: August Cesarec.
- Gardet, Luis in M. M. Anawati.** 1970. *Introduction à la théologie musulmane: Essai de théologie comparée*. Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- Goldziher, Ignaz.** 1981. *Introduction to Islamic Theology and Law*. Princeton: Princeton University Press.
- O'Leary, De Lacy.** 1976. *How Greek Science Passed to the Arabs*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- [Unesdoc.unesco.org/image-s/0003/000328/032863FB.pdf](http://unesdoc.unesco.org/image-s/0003/000328/032863FB.pdf) (pridobljeno 17. septembra 2016).
- Salama-Carr, Myriam.** 1993. L'évaluation des traductions vers l'arabe chez les traducteurs du moyen âge. *TTR: traduction, terminologie, rédaction* 6/1: 15–25.
- Thillet, Pierre.** 1978. *L'Aristote arabe. Table ronde pour commémorer le 23e centenaire de la mort d'Aristote, Paris le 1er-3e juin 1978*, UNESCO.
- Ülken, Hilmi Ziya.** 1983. *İslam felsefesi* [Islamska filozofija]. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Watt, W. Montgomery.** 2004. *İslam Felsefesi ve Kelami: İslami Araştırmalar* [Islamska filozofija in teologija]. İstanbul: Pinar Yayınları.
- Wolfson, H. Austryn.** 2001. *Kelom Felsefeleri* [Filozofija Kalam]. İstanbul: Kitabevi.
- Yusif, Efrem İsa.** 2007. *Süryani Tercüman ve Filozofları: Mezopotamya'nın Bilim Öncüleri* [Asirski prevajalci in filozofi: Mezopotamski predhodniki znanosti]. İstanbul: Doz Yayıncılık.
- Zia, Djamilah.** 2010. *La traduction des œuvres des philosophes grecs en arabe*. <http://www.teheran.ir/spip.php?article1291#gsc.tab=0> (pridobljeno 27. avgusta 2016).